

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.3-15>

УДК 726.01

Горбик Олена Олександрівна,

кандидат архітектури,

доцент кафедри основ архітектури і архітектурного проектування

Київський національний університет будівництва і архітектури

gorbyk.oo@knuba.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2321-4090>

АРХІТЕКТУРА СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОЇ ОЙКУМЕНИ: НАРОДЖЕННЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ФАСАДУ (2 тис. до н.е.) ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ В ПОРТИК (перша половина 1 тис. до н.е.)

Анотація: в статті представлена узагальнена картина розвитку архітектури стародавнього світу 3 - 1 тис. до. н. е., виявлено три основні стилетворчі культури Середземномор'я (Єгипет, Міжріччя, Егейський світ) та відзначено зміни тенденцій розвитку їх архітектури, становлення фасадної композиції та її зміни від площинної до просторової, що на думку автора виявляє через архітектурну форму історичний розвиток – зміни соціально-культурні, світоглядні.

Ключові слова: архітектура середземноморської ойкумени; архітектура стародавнього Єгипту; архітектура Міжріччя; архітектура Анатолійського півострова; архітектура Егейського світу; фасадна композиція; портик; мегарон; біт-хілані; ападана; дарбазі; храм в антах.

Постановка проблеми. Невпинне прирощений знань в галузі історії світової архітектури дозволяє поглибити розуміння наріжних питань її розвитку, відтак **актуальним** є створення узагальнюючої наукової картини стилеформування в архітектурі. Прості питання – як і коли, чому народився фасад (ідея фасадної монументальної композиції) в історичній архітектурі, які етапи розвитку фасадної композиції позначають період від зародження фасаду до його розробки в контексті античної класики в Середземномор'ї – такі питання не були досі ні виокремлені, ні вирішені, отже заслуговують на привернення до них наукової уваги, що і складає **мету і завдання** даної **авторської** наукової розвідки. **Аналіз тематичних досліджень і публікацій** дозволяє твердити, що сам по собі феномен народження фасадної архітектури не становив мети дослідження: роз'яснень про час і місце формування фасаду в

монументальній архітектурі не зустрічається ні в словниках архітектурних термінів, ні в розділах книг з формальної композиції [1, 2], ні в дослідженнях теорії, філософії, символіки, семантики, міфопоетики архітектури [3-6], ні в дисертаційних розвідках про фасадну організацію (історичних стилів та сучасної архітектури [7]) – ніде питання про датування та локацію зародження феномену фасаду в монументальній архітектурі, питання про феномен формування фасаду як вираження в архітектурі досягнення певною цивілізацією деякого рівня культурного розвитку не мають місце! Лише побіжно констатації щодо появи фасадної фронтальної композиції виникали в межах праць з окремих регіональних історій архітектури [8-15]; але в таких побіжних констатація відсутня постановка питання про причини появи в архітектурі монументального фасаду, відсутні культурологічне осмислення цього питання та спроби історичної локалізації процесу. Відтак, **наукова новизна** статті полягає в постановці фундаментального теоретичного питання про формування фасаду, з'ясування якого сприятиме створенню більш цілісної картини становлення монументальної архітектури; **результатами дослідження** є **введення автором дефініції** трьох стилетворчих культур регіону Середземномор'я, **визначення автором хронології** формування фасадної композиції в стильовій архітектурі і поетапної трансформації глухого фасаду в фасад-портик у 2 – 1 тис. до н. е.. **Обґрунтуванням** таких наукових результатів є фаховий досвід автора, який складає понад 25 років наукової та педагогічної діяльності в КНУБА, пов'язаної з вивченням цілісної системної історії світової монументальної архітектури, також – це особисте натурне вивчення та дослідження за науковими джерелами предмету та об'єктів даного дослідження. Методика дослідження базується на принципах феноменологічного та іконологічного **методів** наукового мистецтвознавства. Відтак, **особистий вклад автора** в дане дослідження – це творча продуктивна уява, яка складає авторську аналітичну репліку в контексті наукового історикоархітектурного гнозису. **Методи обговорення** результатів наукового дослідження – це фахова дискусія наукових конференцій, полеміка та пропозиції щодо **подальшого дослідження**, на які розраховує автор.

Основна частина. У регіоні Середземноморської ойкумени в історичний час давнього світу, тобто **від 3 тис до нашої ери**, склались три стилетворчих центра з самобутніми пріоритетами в архітектурі, а саме:

1) в Єгипті осілі мирні землероби створили централізовану державу і оригінальну релігійну систему, що викликало форми раціональної, планомірної монументальної архітектури – регулярних поселень, міст, некрополів, об'ємних гробниць, глибинно-просторових храмів з колонними дворами та залами, з оригінальною ордерною системою та художніми ідеалами. Можна твердити, що

в Єгипті лейтмотивом архітектурних звершень було намагання увічнити, зберегти життя та систематизувати природний і соціальний простір: монументальна архітектура усвідомлено створювалась як ідеологічна та меморіальна, яка протистоїть хаосу і часу, ієрархізує простір і в монументальних матеріалах продовжує час життя певним плинним формам;

2) одночасно в регіоні Близького сходу (Міжріччя, Малої Азії, Леванту), сформувались держави колишніх кочовиків-скотарів з вождиськими деспотичними звичаями та перманентно-воєнними обставинами. Це породило архітектуру рубежів і фортифікацій – контрастну до Єгипту. В Міжріччі рушієм розвитку архітектури було, очевидно, виживання: архітектура боролась за час, а не з часом, в регіоні створювали фортеці, палаци-цитаделі. Цегляні міста і мури, зикурати Міжріччя, на відміну від Єгипетських кам'яних пірамід і храмів час зруйнував, а прийоми утилітарної регіональної архітектури зберіглися;

3) натомість третій центр стилетворення Середземномор'я – сформований людьми моря, вільними рибалками та мандрівниками, островитянами та насельниками узбережжя Егейського моря склався як підґрунтя майбутніх на цих територіях грецьких античних вольностей гуманізму та демократії, народної світської ландшафтної архітектури, лейтмотив якої – гармонізувати природний ландшафт і людське середовище, де архітектура створена як необтяжлива для людини, а підносячи її до споглядання краси світу крізь рамку архітектурної лоджії та портика.

На рівні 3 тис. до н.е. можна констатувати формування теми монументального порталу: в Єгипті і в Міжріччі. Але осмисленого конструювання фасаду, створення презентативної фасадної композиції ще не відбувалось – ми не знаємо прикладів архітектури які б доводили протилежне.

Закцентуємо, що змінилось в тенденціях розвитку архітектури в час **середини 2 – середини 1 тисячоліття до нашої ери** (Рис. 1), тобто в тисячоліття, яке передувало становленню античної Греції – провідної теми майбутнього світового розвитку культури загалом та архітектури зокрема.

Протягом **другого тисячоліття до нашої ери** Єгипетська архітектура переживає zenit, епоху Нового царства з знаходженням класичних ідей і форм храмобудування та палаців. Постають комплекси Карнаку, Луксора, Абу Сімбел – світова держава амбіційна і велична створює колосальні пам'ятки, розгортає ієрархізований шлях вглибину архітектурного середовища [8-12]. В цей час в Міжріччі домінують асирійці, будуються зикурати, а в регіоні поруч – на просторах Анатолійського півострова (Малої Азії) постали, як епігони культури Міжріччя, войовничі хети, на території Леванту-Сирії (околиця Ассирії) – сиро-хети з архітектурою кам'яною, а не цегляною як в Міжріччі, але з таким самим смаком до форм жахаючих і принижуючих, монументальних –

цитаделі, жертівники, мури. В цей час в Егейському регіоні переживає розквіт та закат культура Криту, Санторіні, Мікен та Трої... Збудовані палаци, здійнялись акрополі, сформувались колонні мегарони.

Рис. 1. Три стильові центри Середземноморської ойкумени сер. 2 – перш. пол. 1 тис. до н.е.: Єгипет, Міжріччя (Близький Схід та Мала Азія.), Егейський світ в порівнянні архітектурних звершень – приклади та схеми пам'яток монументальної архітектури.

У першому тисячолітті до нашої ери мізансцена і ролі дещо змінились. Єгипет ввійшов в епоху пізнього царства, коли були втрачені політичні позиції, держава перебуває в полоні слабкої іногородної влади, а архітектура консервує досягнення попередньої доби без прирощення і майже без покращання. До епохи еллінізму і будівельного буму з добудовами і реконструкціями будується мало що видатне. Натомість, в Міжріччі у першій половині першого тисячоліття до нашої ери відбувається вже минулий для Єгипту зеніт і класика – розквітає Вавилон, будуються складні інженерно і конструктивно будівлі, вже не архаїчні в художньому вимірі палаци та храмові комплекси, а фортифікації стають еталоном на всі майбутні часи. В 6-5 ст. до нашої ери поруч Міжріччя постає народ, а затим держава, а за тим світова імперія персів, і складається самобутній архітектурний стиль – презентативна палацова архітектура Персеполю з просторими ападанами та стрункими колонадами задає моду, відгомін якої відчутний в іонічних діптерах греків сторіччя по тому.

Від кінця 2 тис. до нашої ери в регіоні Егейського моря настають грецькі часи. Греки розселяються, засновують поліси та колонії, вчаться в сусідів – формується своєрідна стилістика грецької архаїки 8-5 ст. до н. е. І наскільки важливим і відчутним є вплив єгипетського мистецтва в грецькій архаїці, настільки ж важливими є і дві інші лінії впливу: тих автохтонних культур, які мешкали в Греції до греків (Крито-мікенська Егейська культура, протодоричні Мікени, Троя з впливом на Пелопоннес та Аттику, на формування акрополів, колонних мегаронів, доричного стилю) та впливів близькосхідних, малоазійських культур Анатолії (фрігійців, лідійців) на іонійську Грецію.

На наш погляд, саме в середині 2 тис. до н. е. в монументальній архітектурі в кожній з означених стильових культур Середземноморської ойкумени була сформована своя формула, свій ідеал фасаду. Це дуже важливий крок в розвитку сприйняття і осмислення архітектури. Від часу появи запиту на сказати б «фасадництво» складається актуальне до сьогодні розуміння архітектури як єдності внутрішнього змісту і його презентації зовнішньою формою [4-6, 8-12, 14, 15, 20], форма стає змістовною, інформативною, виразною. Фасад створює образ, відтак транслює і нав'язує певний зміст – культурний, смаковий, ідеологічний. Симетричний фасад – це презентація особливої архітектурної форми, унікальної в хаосі асиметричного побутового світу, небуденної поміж спонтанних самобудов. Такий фасад привертає увагу і створюється осмислено.

Таке розуміння значення фасаду, віднайдення образності та композиційної схеми фасаду, вважаю, зформувалось в середині 2 тис. до н.е. В Єгипті тоді постали фасади храмів з парними симетричними пілонами: фронтальна плоскісна композиція, збагачена рельєфами, акцентована порталом, підкреслена карнизами, побудована на прямолінійних геометричних формах – диктат прямого кута, такого рідкісного в природі, такого домінантного в Єгипетському людському світі. Близькосхідний регіон (Левант) та Мала Азія від середини – другої половини 2 тис до н.е., тобто одночасно з Єгиптом, формують свій варіант фасадних композицій, але як етюди, зведені до проробки portalу між башт: вхідних воріт в фортецю, також – як вхідний двоколонний портик в заможний будинок (т.зв. біт-хілані). Останній має внутрішню складну, з елементами симетрії структуру, він двоповерховий, а його фасад має два симетричні простінки або дві башти, які фланкують центрально-вісьовий двоколонний портик. Вхід до фортець регіону – хетських, сирохетських, Урарту – це похід між двома мегалітичного масштабу опорами над якими викладена ложка арка, інколи такий вхід підсилюють парні башти, ризаліти, і при такому порталі, як правило, знаходяться гарячі лякаючи химери або скульптурна сторожа. В Міжріччі в світських та палацових структурах, постали симетричні

геометризовані системи двобаштових фасадів – в цитаделях-палацах, в парадних воротах. Тут вхідний проїом утворювала циркульна арка (можливо, перша арка в світі), її фланкували квадратного плану башти, прикрашені майолікою, з зубчатим вінчанням карнизу. Скульптурний акцент створювала пара симетричних химер-шеду – регіональних «родичів» єгипетського сфінкса, алеї з яких охороняли саме в цей час входи до храмів Нового царства Єгипту).

Хто на кого вплинув? Чи структурні, абсолютно симетричні баштоподібні пілони єгиптян надихнули зодчих Міжріччя, і портали з баштами асиро-вавілонських палаців творили презентацію міці і порядку в наслідування єгипетським взірцям? Чи зворотно, після інтервенцій азійсько-близькосхідних гіксосів в Єгипті відчули за потрібне презентувати фасадом Божий дім як фортецю і башти фортець Міжріччя дали поштовх для створення башт-пілонів в Єгипті? Ці питання відкриті для дослідження і досі.

Разом з тим, в егейському світі, а саме на самій західній окраїні Малоазійського анатолійського півострова, в Трої, ще від 3 тисячоліття, з'явилися перші монументальні будівлі з потенціалом симетричного фасаду. Плани мегаронів Трої з артикульованими антами, створювали для того основу: симетричні ризаліти (виступи стін, анти) формували виражений симетричний, на двох вертикалях будований, двочасний фасад. Колони фасадів троянських мегаронів від 3 тис. до н.е. не збереглися, вони ймовірно були дерев'яними, як це маємо підстави твердити про мегарони егейського світу наступних двох тисячоліть – там фасадний двоколонний портик між ант був атрибутивним і обов'язковим. **Тобто одночасно, в середині 2 тис. до н.е. в усіх трьох стильетворчих регіонах середземноморської ойкумени відбулось становлення симетричного двочасного фасаду різних форм.**

Зосередим увагу на становленні відкритого колонного фасаду, тобто географічно звужимся і зацентруємо роль егейського мегарону в поєднанні появи не-глухих симетричних композицій фасадів. Автором поведене співставлення планів та схематичних реконструкцій фасадів (Рис. 2) будівель, де з'явилися передумови для становлення симетричних колонних фасадів:

1) В Егейському світі: мегаронів Трої та Мікен (3-2 тис. до н.е.) з фасадними двоколонними галереями, грецьких скарбниць з двоколонними портиками в антах і храмів з фасадними портиками (6-5 ст. до н.е.);

2) на Близькому сході, в Малій Азії, на Кавказі: двоповерхового будинку біт-хілані (2 тис. до н.е.), який має двоколонну вхідну лоджію; народного житла з Кавказу дарбазі (грузинський дім, який, можливо, найархаїчніший в регіоні, надзвичайно цікавий для вивчення, дослідження генези архітектури континентальних масштабів [16-19]; дарбазі, очевидно, був

не лише кавказьким, але, ймовірно, регіонально-анатолійським типажем) – фасад дарбазі формувався двоколонною лоджією в антах;

3) перської царської ападани (6-5 ст. до н.е.): величної аудієнц-зали, де багатоколоння інтер'єру відкривається назовні через фасадний симетричний колонний портик, фланкований традиційними для регіону парними симетричними баштами або простінками.

Рис. 2. Співставлення вирішення «відкритого» колонного фасаду (фасад-портик, фасад-галерея) в архітектурі традиційній народній та монументальній: мікенський мегарон (13 ст. до н.е.), анатолійсько-близькосхідний будинок біт-халіні (2-1 тис. до н.е.), перська ападана та грецькі скарбниці і храми (6-5 ст. до н.е.), грузинський народний житловий дім-дарбазі.

Звичайно, перелічені споруди різних країв, функціонального призначення, масштабності і образності. Але в усіх них має місце **симетрична, рамочна композиція фасаду з портиком**.

Зауважимо, що фасадні єгипетські пілони і асиро-вавілонські башти-ворота 2 тис. до н. е. мають образність, яка диктує статичне сприйняття, зупинку руху. Така архітектура зупиняє непроханих і непосвячених образом, не лише формою: невеличкий вхідний проїом проти домінуючого глухого масиву презентує закритість і потаємність, відстороненість і елітарність змісту будівлі. Натомість, від найперших, лише двоколонних портиків біт-хілані та мегарону (того ж 2 тис. до н. е.) постулюється, на наш погляд, відчуття вхожесті і досяжності змісту архітектурної форми, фасад підказує доцільність руху вглиб.

Надалі з досвіду дво-колонних фасадів егейських мегаронів та двохколонних портиків близькосхідно-анатолійського біт-хілані в середині

1 тис до н.е., а саме у 6 ст. до н.е., постали відкриті фасадні багатоколонні портики. Це стається одночасно в ахаменідській Персії і Егейській Греції. Це був революційний перехід до відкритої просторової системи вирішення фасаду. З історично напрацьованих двох, полярно відмінних за образністю і формою систем і концепцій симетричного презентативного монументального фасаду, домінуючою, зрештою, в середземноморському регіоні стала ідея саме відкритого, а не площинного глухого фасаду. Послідовно в межах фортифікаційного виду стінових плоскісних фасадів з башт і пілонами, виділився портал, потім цей проїом в стіні став все розширюватись, а масиви, натомість, звелись до простінків і розійшлись, як куліса. Масиви стали рамкою для «автопортрету» людського соціуму – портику! Замість зупиняти людину з одного погляду, фасад будівлі змінив вираз обличчя, став вже з фасаду людину оточувати, обіймати і охороняти. Це карколомні зміни по демократизації суспільного настрою відображені архітектурною формою: замість ворожої башти – привітний ганок для людини! Дійсно, відчуття себе в рамках колонади – вільне і приємне відчуття. Особливо порівняно з відчуттям перед пілоном: там максимум, що нам доступне – це відчуття доторкання деякої величі, своєї приналежності до потоку, маси, в масовості якого сила і влада. А от під портиком людина почувається радше вільно, бо всі дороги звідси відкриті, відвідувача не захопив потік, не затисли в лещатах вузького «входу в стіну». З-під портику немає однозначного шляху: ми можемо зайти – а можемо піти геть. Відтак, поступово вхідний фасадний проїом став рівнозначним простінку, а згодом позбувся навіть рамок-ант – як посмішка розійшлась по обличчю будівель і гримаса архітектури стала привітною, зверненою до людини, а не до вічності чи влади, їх величі. Протягом 6 - 5 ст. до н.е. архітектура Середземномор'я відходить від замкнутих, втаємничених і охоронених просторів, стає публічною, соціальною, гуманною – настає час формування простору світської суспільної міської площі в оточенні колонних симетричних фасадів-портиків – час античної класичної архітектури.

Висновки. Можна стверджувати, що в межах Середземноморської ойкумени стародавнього світу народження монументальної фасадної композиції в архітектурі мало місце в середині 2 тис. до н. е. в трьох стилетворчих регіонах (Єгипті, Ассирії-Леванті, Анатолії та Пелопонесі). При цьому в Єгипті та Ассирії були сформульовані симетричні площинні фасадні композиції (парних пілонів в храмах Нового царства в Єгипті та парних башт при вхідному арковому порталі в палацах та цитаделях в Ассирії та у хетів). Натомість традиції світського фасаду з дво-колонною лоджією на фасаді позначають мегарони акрополів Егейського світу та будинок типу біт-хілані. Відголоском таких традицій можна вважати двоколонні фасади грузинського традиційного народного житла дарбазі, який має архаїчні

форми і може розглядатись як характерний для регіону не лише Кавказу. Слід відзначити, як зміна співвідношення площі проїому до площини фасаду позначала ступінь елітарності, езотеричності або протилежно – демократичності певного типу будівлі. Встановлено, як після тривалого застою розвитку і консервації досягнутих ідеалів в схемах фасадних композицій помітні зрушення стались близько 6-5 ст. до н. е., коли як в регіоні Егейського світу, так і в Анатолії та Персії відбулось становлення композиції відкритого фасаду в монументальній елітарній та сакральній архітектурі.

Список джерел

1. Кринский В.Ф., Ламцов И.В., Туркус М.А. Элементы архитектурно-пространственной композиции. – М.: Стройиздат, 1968. – 167 с.
2. Житкова Н.Ю., Зиміна С.Б. Композиція. Навчальний посібник. – К.: КНУБА, 2013. – 120 с.
3. Габричевский А.Г. Теория и история архитектуры. Избранные сочинения. – К.: Самватас, 1993. – 225 с.
4. Раппапорт А. Г. К пониманию архитектурной формы: дис. ... доктора искусствоведения: 18.00.01. – М., НИИТИАГ РААСН, 2002.
5. Шубович С.А. Мифопоэтический феномен архитектурной среды. – Х.: ХНАГХ, 2012. – 177 с.
6. Ерофалов Б. Символы Архитектуры или нумерологическое испытание архитектурной формы. – К.: А+С, 2016. – 574 с.
7. Меженна Н.Ю. Архітектурно-художня організація фасадів нових будинків в історичній забудові міст України: дис. ... канд. арх.: 18.00.01. – К.: КНУБА, 2013. – 233 с.
8. Всеобщая история архитектуры: В 12 т. – Т.1. Архитектура древнего мира М., 1970. – 512 с.
9. Тимофієнко В. І. Історія архітектури стародавнього світу : Підруч. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
10. Горбик Олена. Всесвітня історія архітектури в тезах і зображеннях (пам'ятниковознавчий довідник). Частина 1. Архітектура первісної доби та традиційна архітектура. Архітектура давнього світу. Архітектура античності та раннього християнства. – К.: Фенікс, 2018. – 164 с., іл.
11. Горбик О.О. Роль та внесок архітектури Давнього світу в скарбницю світового становлення архітектурного процесу. // *Архітектурний вісник КНУБА*. – К.: КНУБА, 2019. – Вип. 17-18. – С. 93-98.
12. Горбик О.О. Сильові риси архітектури Стародавнього Єгипту // *Архітектурний вісник КНУБА*. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 10. – С. 159-163.

13. Горбик О.О. Стилiстика архiтектури малоазiйських гробниць 1 тис. до н. е.: генеза, контекст, епiгони // *Архiтектурний вiсник КНУБА*. – К.: КНУБА, 2018. – Вип. 16. – С. 185-193.
14. Горбик О.О. Архiтектура стародавньої Грецiї: Стилiвовi риси, їх змiстовнiсть та актуальнiсть // *Сучаснi проблеми архiтектури i мiстобудiвництва*– К: КНУБА, 2016. – Вип. 45. – С. 31-35.
15. Горбик О.О. Римськo-католицькi костьоли Києва та Киiвщини – К.: Технiка, 2004. – 120 с., iл.
16. Олена Горбик. Iсторiя свiтової середньовiчної архiтектури. Частина 1. Християнське храмобудування пiзньоримськoї iмперiї (I-V ст.). Архiтектура Вiзантiї (V-XV ст.). Архiтектура Кавказу (Грузiї та Вiрменiї, V-XIII ст.). – К.: Фенiкс, 2015 – 224 с., iл.
17. Г. Шевцова. Дерев'яни церкви України. – К.: Грані-Т, 2007. – 376 с. .
18. Шевцова Г. В. Українська дерев'яна церква: конструктивнi прийоми розвитку вертикального внутрiшнього простору та питання їх генези // *Мiстобудування та територiальне планування*. – К.: КНУБА, 2009. – Вип. 34. – С. 526-532.
19. Шевцова Г. В. Процеси вiддзеркалення будiвельних традицiй полiтеїстичних святилиц в сакральних спорудах монотеїстичних релiгiй // *Сучаснi проблеми архiтектури та мiстобудування*. – К.: КНУБА, 2008. – № 19. – С. 115-122.
20. Shevtsova, G., Gorbyk, O. and others. The architecture of the Cathedral of Saint Sophia in Kyiv: uniqueness and universality in historical cultural spaces. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. doi:10.1088/1757-899X/960/2/022105

References

1. Krinsky V., Lamtsov I., Turkus M. (1968). Elements of architectural and spatial composition. [Elementyi arhitekturno-prostranstvennoy kompozitsii]. Stroyizdat. (in Russian).
2. Zhitkova N., Zymina S. (2013). Composition. Textbook. [Kompozitsiya. Navchalniy posibnik]. KNUBA. (in Ukrainian).
3. Gabrichevsky A. (1993). Theory and history of architecture. Selected Works [Teoriya i istoriya arhitekturyi. Izbrannyye sochineniya]. Samvatas. (in Russian).
4. Rappaport A. (2002). On understanding the architectural form: dissertation Doctors of art history. [K ponimaniyu arhitekturnoy formy: dissertatsiya ... doktora iskusstvovedeniya]. RITHA. (in Russian).
5. Shubovich S. (2012). Mythopoetic phenomenon of the architectural environment. [Mifopoeticheskiy fenomen arhitekturnoy]. HNAGH. (in Russian).

6. Erofalov B. (2016). Symbols of Architecture or numerical test of architectural form. [Simvoliyi Arhitekturyi ili numerologicheskoe ispytanie arhitekturnoy formy]. A+C. (in Russian).

7. Mezhenka N. (2013). Architectural and artistic organization of facades of new buildings in the historical buildings of cities of Ukraine: dissertation ... Ph.D. Arch. [Arhitekturno-hudozhnya organizatsiya fasadiv novih budinkiv v istorichniy zabudovi mist Ukrayiny: dissertatsiya ... kand. Arhit.]. KNUBA. (in Ukrainian).

8. General history of architecture: In 12 volumes. V.1. The architecture of the ancient world. (1970). [Vseobshchaya istoriya arhitekturyi: v 12 tomah. – T.1. Arhitektura drevnego mira]. Stroyizdat. (in Russian).

9. Tymofienko V. (2006). History of architecture of the ancient world: Textbook. [Istoriya arhitekturi starodavnogo svitu: Pidruchnik]. Naukova Dumka. (in Ukrainian).

10. Gorbyk, Olena. (2018). World History of Architecture in abstracts and pictures (monuments' handbook). Part 1. Architecture of primitive age and traditional architecture. The architecture of the ancient world. Architecture of Antiquity and Early Christianity. [Vsesvitnia istoria arkhitektury v tezakh i zobrajenniakh. Chastyna 1. Arkhitektura pervisnoi doby. Arkhitektura davniogo svitu. Arkhitektura Antychnosti ta rannioho khrystyianstva]. Phoenix. (in Ukrainian).

11. Gorbyk, O. (2019). The role and contribution of the architecture of the Ancient World to the treasury of the world formation of the architectural process. [Rol ta vnesok arkhitektury Davnoho svitu v skarbnytsiu svitovoho stanovlennia arhitekturnoho protsesu]. *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, Vyp (17-18). P-p. 93-98. (in Ukrainian).

12. Gorbyk, O. (2016). Stylistic features of ancient Egyptian architecture. [Stylovi rysy arkhitektury Starodavnoho Yehyptu]. *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, Vyp (10). P-p. 159-163. (in Ukrainian).

13. Gorbyk, O. (2018). Stylistics of architecture of Asia Minor tombs 1 thousand BC.: genesis, context, epigones. [Stylistyka arkhitektury maloaziyskykh hrobnits 1 tys. do n. e.: heneza, kontekst, epihony]. *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, Vyp (16). P-p. 185-193. (in Ukrainian).

14. Gorbyk, O. (2016). Architecture of ancient Greece: Stylistic features, their content and relevance. [Arkhitektura starodavnoi Hretsii: Stylovi rysy, yikh zmistovnist ta aktualnist]. *Suchasni problemy arkhitektury i mistobuduvannia*, Vyp (45). P-p. 31-35. (in Ukrainian).

15. Gorbyk, O.O. (2004). Roman Catholic churches of Kiev and Kiev prefecture. [Rymo-Katolytski kostioly Kyieva i Kyivschyny]. Tekhnika. (in Ukrainian).

16. Gorbyk, O.O. (2015). World History of Medieval Architecture. Part 1. Christian Church Building of the Late Roman Empire (I-V cent.). Architecture of

Byzantium (V-XV cent.). Architecture of Caucasus (Georgia and Armenia, V-XIII cent.). [Istoriia svitovoi serednovichnoi arkhitektury: chastyna 1. Khrystyianske khramobuduvannia piznorymskoi imperii (I-V st.). Arkhitektura Vizantii (V-KhV st.). Arkhitektura Kavkazu (Hruzii ta Virmenii, V-XIII st.)]. Phoenix. (in Ukrainian).

17. Shevtsova, G. (2007). Wooden churches of Ukraine. [Dereviany tserkvy Ukrainy]. Grani-T. (in Ukrainian).

18. Shevtsova, G. (2009). Ukrainian wooden church: constructive methods of the vertical interior space development and the problems of their genesis. [Ukrainska dereviana tserkva: konstruktyvni pryomy rozvytku vertykalnoho vnutrishnioho prostoru ta pytannia ih henezy]. *Mistobuduvannia i teritorialne planuvannia*, Vyp (34), P-p. 526-532. (in Ukrainian).

19. Shevtsova, G. (2008). The process of polytheistic building tradition's reflecting in monotheistic temples (at the examples of Ukrainian and Japanese wooden architecture). [Protsessi viddzermalennia budivelnykh tradytsii politeistychnykh sviatylysch v sakralnykh sporudakh monoteistychnykh relihii (na prykladakh rozvytku derevianoho budivnytstva Ukrainy i Iaponii)]. *Suchasni problemy arkhitektury i mistobuduvannia*, Vyp (19), P-p. 115-122. (in Ukrainian).

20. Shevtsova, G., Gorbyk, O. and others. The architecture of the Cathedral of Saint Sophia in Kyiv: uniqueness and universality in historical cultural spaces. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. doi:10.1088/1757-899X/960/2/022105

Аннотация

Горбик Елена Александровна, кандидат архитектуры, доцент кафедры основ архитектуры и архитектурного проектирования, Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

Архитектура средиземноморской ойкумены:

рождение монументального фасада (2 тыс. до н. э.)

и его трансформация в портик (первая половина 1 тыс. до н. э.)

В статье представлена общая картина развития архитектуры Древнего мира в 3 - 1 тысячелетии до н. э., определены три основные стилетворческие культуры Средиземноморской ойкумены (Египет, Междуречье с Левантом, Эгейский мир с Анталией) и изменения тенденций развития их архитектуры, рождение фасадной композиции и ее изменение от плоскостной к пространственной, что по мнению автора выявляет через архитектурную форму историческое развитие – изменения социально-культурные, мировоззренческие.

Ключевые слова: архитектура Средиземноморской ойкумены; архитектура Древнего Египта; архитектура Междуречья; архитектура Анатолийского полуострова; архитектура Эгейского мира; фасадная композиция; портик; мегарон; бит-хилани; ападана; дарбази; храм в антах; архитектурный ордер.

Annotation

Gorbyk, Olena. Doctor of Philosophy, professor Chair of Architectural Basis and Design, Kyiv National University of Construction and Architecture.

Architecture of the mediterranean oikumen:**He birth of the monumental facade (2 millennium bc) and****Its transformation into a portico (first half of the 1st millennium bc)**

The article presents a general picture of the development of architecture of the Ancient World in the 3rd - 1st millennium BC. Identified three main style-making cultures of the Mediterranean (Egypt, Mesopotamia with the Levant, the Aegean world with Antalya) which were formed in 3 thousand BC. and changing trends in the development of their architecture, the birth of the facade composition and its change from plane to spatial, which, according to the author, reveals historical development through architectural form – socio-cultural, worldview changes. At the level of 3 thousand BC. it is possible to state formation of a theme of a monumental portal: in Egypt and in the Mesopotamia. But meaningful construction of the facade, the creation of a presentable facade composition has not yet taken place. From the middle of 2 thousand BC in Egypt and Assyria, symmetrical planar façade compositions were formulated (paired pylons in the temple in Egypt and paired towers at the entrance arch portal in palaces and citadels in Assyria and the Hittites). This architecture stops the visitor not only in its form: small entrance opening against the dominant deaf array presents secrecy, remoteness and elitism of the content of the building. Instead, the traditions of secular open facade with a two-column loggia on the facade denote the megarons of the acropolises of the Aegean world and a bit-hilani house. An echo of such traditions can be considered two-column facades of Georgian traditional folk housing darbazi, which can be considered as characteristic of the region not only of the Caucasus. It should be noted as a change in the ratio of the area of the opening to the plane of the facade indicated the degree of elitism, esoteric or vice versa - democracy of a society and a certain type of building. It is established, as after long stagnation of development and conservation of achieved ideals in schemes of facade compositions noticeable changes occurred around 6-5 centuries. BC, when both in the Aegean region and in Antalya and Persia the formation of the composition of the open facade took place in monumental elite and sacred architecture. Mediterranean architecture opens up, becomes public, social, humane - it is time to form the space of a secular public city square surrounded by columned symmetrical portico facades - time of antique classical architecture.

Keywords: architecture of the Mediterranean ecumene; architecture of Ancient Egypt; architecture of Mesopotamia; architecture of the Anatolian Peninsula; Levant; architecture of the Aegean world; facade composition; portico; megaron; bit-hilani; apadana; darbazi; temple in anta; order in architecture; temples of the archaic period.